

אבות הזיכרון ורישום החלום

עם זכייתו של דוד שחר בפרס מדיסי ועל ספרו "יום הרוזנת"

אמנון נבות

דוד שחר לא זכה לתהודה הראויה לסופר כמותו בקטביה השונים של הסיפורת הישראלית. סופר זה, שמבחינת גילו והתקופה עם הדור שקדם לדור המדינה וכותב על דברים שאינם זמים לתימאטיקה של שני הדורות כאחד, סופר כאיזה הריג בנות, הייחודיים על דברים אינטימיים ועל נופים ירושלמיים בעוד שמירב הסיפורת נכתבה על נופים קיבוציים, או תל-אביביים, וההבדל הוא רב מהמרחק הממשי. עם זאת, היתה בכתיבתו התפתחות מצטרפת עד שלא ניתן היה להתעלם ממנו עקב נחוצת השיבוץ בקאטגוריות השונות. עם הפעלה, "יום הרוזנת" כבר היה איזכור מפורש לערכו הסגולי מצד מבקרים מרכזיים ביותר (דן מירון). הדבר הזה התנפץ בנפילה הקשה של דוד שחר (ככל הנראה נפילה זמנית) ברומאן, "סוכן הוד מלכותה". טקסטים פחות טובים שלו שובצו במסגרת תוכנית הלימודים הייחודיים (על כך אין להתפעל, כי תוכנית הלימודים מצטיינת בבחירה גרועה). עם זאת, אין בדברים האלה כדי להמעיט בחשיבותם ומרכזיותם של החטיבות העיקריות בסיפורת שלו, רובם של הסיפורים הקצרים ובעיקר מערכת הספרים הנושאת את השם "לוריאן", שהגיעה לשיא (בינתים!) ב"יום הרוזנת", והוא הספר שהקנה לו את הפרס החשוב הזה.

דוד שחר עובד על הצדדים היותר לוחציים, על הזוויות היותר חדות של קופסת המוח. על הנשגב ועל המגוון, על המימד הרביעי, תפיסה עמומה של המשמעותיות הייחודיים של הדברים, וזוהי הנקודה בה הדברים מקבלים קסם של חלום. בד בבד הוא פועל באותה מידה של עוצמה במשמעותיות הבשרית והמיתית של אותו דבר בדיק, שישמש כמה עמודים קודם לכן נקודת המרחק אה לדברים לא משוערים של המימד האיטיטי גם לזה וגם לזה מתמכר המספר. ניכר מאוד שהוא מתענג על הדבר הבסיסי הקרוי לספר סיפור, או שמחת הסיפור.

הגיבורה עטוית הקסם של "יום הרוזנת" יוצאת למסע חלומי רב תכליתי, בניסיון למצוא את הירשיה המשפחתית. גם לטייל בשבילים היותר נידחים של האוטונומיה החושית שלה, מסע המשלב עבר עם הווה ועתיד, לובשת לבן ועוטה כסיות לבנות והיא אותה שושי רבן הנשואה לרב יצחק איש ורחה ופוזון בנישואים שיש להם מימד עסקי: חלף והגישואים האלה קנה לה בעלה בית. מסע זה שלה ברחובות ירושלים שעצם כונתו לחפש איזה דבר שכדאי לחפשו, הוא גם זה הזכות הבית החדש שקנה לה בעלה לרשותה ולעצמה בלבד. באמצע הדרך היא מוצאת את הדבר שכדאי לחפשו, ובסוף הדרך היא עומדת על פתח הדבר עצמו ושני הדברים האלה שונים לחלוטין זה מזה. בכלל, הבית הוא מוטיב בסיסי ומשמעי במערכת זו ההולכת ונטויה. הבית הוא סימן בת הסיבות לכן, שהרוזנת ילדת קסם, נישאת לאיש אפל ופוזון וחשוד הנמנה עם נטורי קרתא. בכלל, כל הדברים הרעים בסיפורת של שחר מזהים בלי הורף עם נטורי קרתא. הבית הוא הדבר עליו לוחמת הוקנה ציטילה לוריא לגולו מידי צרתה. הבית הוא העומד בפני סכנת עם התמוטט-

טות בור המים שמחה לרצפה, ואת הדבר הזה מסמן גם שמו של הספר הראשון במערכת, "היכל הכלים השבורים". הבית ממוקם לפתח של הבור ומסב דאגה בחורף מחמת השטפון, גם בקיץ מחמת מיעוט מי השתיה. הריו של האנטי-המספר-הילד גרים בשכירות בבית המשמש יסוד לכל מאות הסיפורים וסיפורי המשנה, ונרמזו שהתקופה קצובה והם יעברו לבית אחר, במקום אחר. כל הגיבורים היותר מרכזיים במערכת נוטים לנדוד: גבריאל לוריא ושרוליק הספרן ור אפילו פקיד מרפאת העיניים, נודד מביתו ומחליף את שמו והופך להיות מישהו אחר. הוא יורד אל המרתף.

כמות כזו של סיפורים וסיפורי משנה והתנועה הנחשנית שלהם, מערכת ההסתבכות והתלות ההדדית ביניהם מקנה לקומפלקס כולו איזה תנועה ספירלית, ויוצרים מבנה מורכב שרמת הקישור הסימביוטי לא תמיד



דוד שחר / היגד אופייני

עומד במבחן הבסיסי של רב מערכת מקושרת-כראוי, משהו, הכרחי ומספיק. בנקודה זו חוזר ומתנכר המספר ההולך בעקבות עטו, ונוצרים לא פעם סרחי עורף מיתרם, הגורמים לסיבוך שאינו מחוייב המציאות. התמונה הכללית, הסינאופטית, מעלה איזו פאנטאסמגוריה הקשה מאד על אדם ממוצע לעקוב אחר הדברים ולקשר אותם כראוי. יש התרחשויות שהאיזכור האחרון שלהן היה לפני מאתיים עמודים, מכל מקום המבנה ההדוק והסבוך הוא הכרחי למרות הבסיס הפרודתי, האקדוטי, שיש להתרחשות הבודדת במערכת.

"ארבעה אבות תחושת הזיכרון: האור ומי הכור ופי המערה וצוק הסלע שבצידה" מתווה ד. שחר את התמדת המרכזיות של המערכת כולה, וגם את מערכת הזיכרון והי פוכיותו, משפט פתיחה אחד מקיף כמות מצטרבת של למעלה מאלף עמודים גדושים וזה סימן נוסף לכוח המספר שאולי אין שני לו כאן ועכשיו. אין אלה אבות הזיכרון בלבד, אלא התמסלות והיכיון להגביה עוף. האור מתגלגל במין מוטציה משונה לדמותו של רופא העיניים וכל הפרוד בו כצומת של הסיפור. מי הבור כבר הוזכרו בהקשר למוטיב הבית. פי המערה מתגלגל באופנים שונים וקשרי במערת הרי והודה ולדמות הגיבור הראשי גבריאל לוריא, ובמשעים בעלי מובן מיסטי, הקשר לעברו הרחוק וליקומו ההווה. צוק הסלע הוא שמביא לחלומותיו של שרוליק הספרן הקטן לצאת למסע אגדתי לרוזנת אור כשדים. הוא לא נוסע, כמוכן, כי הודדה אלקה חלתה וכו'.

המסע הזה מומר תרתי משמע למסע אחר אל דת אחרת, אל נסיון קיומי אחר, כשלוני ועלוב כמו קיומו הראשון.

אין לתמוה אם בהמשך הסדרה יהיה היפוך במשמעויות המוזכרות והבית יהפך לארמונו של השאה הפרסי. בכלל, דברים בסיסיים מאוד באמנות הסיפור כגון: מוטיב ההפתעה, היפוך משמעויות המרת דבר ב' דבר אחר פועלים במלא התקף בפרוזה של דוד שחר. ההיפוך בדמויות הוא עקיב וכלי דמות תגלה במהלך ההשתלשלות כמישהו אחר: ברל רבן, פקיד המרפאה, הופך להיות אשבעל עשירות משורר המיתוסים הכנעניים: שרוליק הספרן הוא ד"ר שושן, כומר קאלונינטי. לואיזר השתקן הופך להיות נביא מוסלמי, אבן מחמוד הרכרוכי שדי בהסרת כובע הנגעים שלו כדי לצננו - הופך להיות ראש הפרעים הערביים הפרועים מתוך המסגד. בתנועה זו של תנועת הדגש הסיפורי, הכולל לא פעם ירידות לצורך שימוש בחומר מציאות בגוון הסיקור העתונאי מתקדמים הדברים, תזורים לאחר מלגים על תקופות וסוגים שונים של מציאות, זמן ומקום. במובן מסויים סג הסיקור העתונאי מתקדמים הדברים, תזורים המודרני לסיפורת המושגית (אלאן רוב גרייה, למשל). ובעיקר לצמצום הכמותי של החומרים והנבירה בהם לעומק, מכאן, ש' עצם הכתיבה של רב מערכת כזאת עלול להיראות כמסע מסוכן שנפילות רבות אור" בות לו בצדי הדרכים. גם המבנה הספיראלי של הדברים בעיית וקשה גם למספר גם לקורא. זהו ניגוד מבני מוחלט לרומאן המודרני, הנוטה יותר לאמץ את המבנה המעגלי, הקובע שתחילת הדברים וסופם חד הם.

כדי לעמוד על הקסם שבמערכת כולה יש צורך בסבלנות רבה, כושר אמפאטי ויכולת קישור סיפורית לא מצוייה במעגלי קוראי הפרוזה שלנו. מכאן שהפרוזה של דוד שחר מקבלת, ולא בצדק, מעמד של סיפורת אינטרנית לעילית דמונית, וזה הדבר הייחודי ביותר שהאימפקט המועט של הסופר הזה בחנויות הספרים ואולי לאיזכור המור עט יחסית בפרסומים היותר חשובים. אין טעות גדולה מזו, הואיל ושמחת הסיפור יקסמה של הפרודה הבסיסית עושה את קריאת הפרוזה הזו תגינה אפילו לאהב ספרות קטן ולא מתחכם. הבעיה מתחילה, כאמור, עם הצטרבות הפרודות לחטיבות גדולות יותר של מערכת.

יקשה מאד לרדת במסגרת זו לריבוד הלשוני ולרביד המשמעות של ההיגד הייחודי אופייני לד. שחר. מכל מקום יש כאן מערכת זיקות עם מיתוסים בסיסיים, עם טקסטים וטקסטורות מיסטיים כגון אלה של ספר הזהר ורבי חיים ויטאל, וגם ניקה מהאגדה התלמודית והלשון של התנ"ך. מעל לכל מתקיימת כאן זיקה מעניינת לתו"מ מאס מאן בהיבט הכללי ועם מרסל פרוסט בחטיבות הקטנות יותר. לא אעמוד כאן על קווימיטאל בעייתיים יותר כגון סוג השיי מוש בהומור וההיבט האירוני של הסיפור הזאת. כללות הכל נועדה רשימה זו לסמן תוויות כלליות ולהצביע על קצוות שמי תחתם קיים משהו אחר וחשוב.

פרס מדיסי הניתן לסופר ישראלי בתחרות עם סופרים גדולים בקנה מידה פרסומי כיו. סטיין וביאפול הוא תעודת כבוד שאינה מוטלת בספק. זוהי תעודת כבוד פחותה להכרה המועטת יחסית, באיש האמור להיות ראש תגילדה, לא רק מבחינת אומנות היא סיפור ואמנותו, אלא בעקבות הערך הסגולי הכולל שלו. אולי המאמי זה של הקטן בשוליות יסייע לתיקון הדברים.